

Trzydziesta piąta rocznica wprowadzenia stanu wojennego

Przedruk i rozpowszechnianie
tej publikacji **w całości** dozwolone
wyłącznie za zgodą CBOS.
Wykorzystanie **fragmentów**
oraz danych empirycznych
wymaga podania źródła

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2016 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

- ▶ Prawidłową pełną datę wprowadzenia stanu wojennego pamięta 44% badanych. Trzech na pięciu respondentów (58%) potrafi podać właściwy rok, trzy czwarte (74%) miesiąc, a 57% dzień miesiąca.
- ▶ Wciąż jeszcze głównym źródłem wiedzy o stanie wojennym jest dla Polaków doświadczenie. Dwóch na pięciu badanych (41%) opiera się przede wszystkim na własnych wspomnieniach. Mniej niż jedna piąta swoją wiedzę czerpie z przekazów rodziny i znajomych lub z mediów (18%). Ostatnim istotnym źródłem wiadomości jest szkoła (15%).
- ▶ Dwie piąte badanych (41%) uważa, że wprowadzenie stanu wojennego było słuszną decyzją, a jedna trzecia (35%) jest przeciwnego zdania. Jedna czwarta (24%) wstrzymuje się od oceny.
- ▶ Blisko dwie piąte (37%) badanych urodzonych po 1981 roku nie ma żadnych skojarzeń związanych z okresem stanu wojennego. Zdecydowanie częściej niż starsi nie chcą się też wypowiadać na temat powodów jego wprowadzenia i słuszności tej decyzji.

W tym roku mija trzydzieści pięć lat od wprowadzenia w Polsce stanu wojennego. Coraz większa część Polaków poznaje to wydarzenie poprzez zapośredniczone przekazy, coraz mniejsza jest liczba osób posiadających własne doświadczenia z tego okresu. Najbardziej kontrowersyjny wymiar sporu o stan wojenny – kwestia ukarania osób odpowiedzialnych za jego wprowadzenie – w dużej mierze stracił aktualność wraz ze śmiercią generałów Jaruzelskiego i Kiszczaka. Jednak wydarzenia z lat 1981–1983 wciąż prowokują dyskusje, a opinie dotyczące zasadności wprowadzenia stanu wojennego są podzielone, podobnie jak w poprzednich latach¹.

W listopadowym badaniu² ponownie pytaliśmy o tamte wydarzenia. Interesowało nas, czy wciąż wzbudzają kontrowersje i jak Polacy oceniają je z coraz odleglejszej perspektywy. Czy wraz z przechodzeniem tego wydarzenia do sfery pamięci historycznej zmienia się jego postrzeganie? Jak oceniają stan wojenny ci, którzy nie doświadczyli go osobiście? Po raz pierwszy zbadaliśmy też, skąd badani czerpią wiedzę o stanie wojennym, aby sprawdzić, czy źródła informacji wpływają na opinie o tych wydarzeniach.

13 GRUDNIA 1981

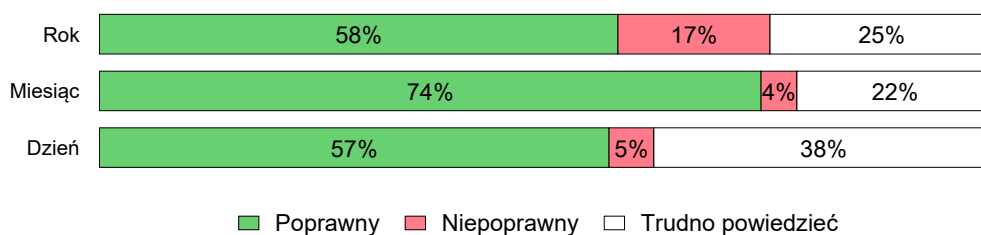
Prawidłową pełną datę wprowadzenia stanu wojennego pamięta 44% badanych, a więc o 6 punktów procentowych mniej, niż pięć lat temu. Wśród osób w wieku od 18 do 34 lat, urodzonych już po 1981 roku, zna ją mniej niż jedna piąta badanych (18%).

Trzech na pięciu respondentów (58%) potrafi podać właściwy rok wprowadzenia stanu wojennego. Trzy czwarte (74%) wie, że został on ogłoszony w grudniu, a 57% poprawnie wskazuje dzień miesiąca. Właściwie nie zdarza się podanie niewłaściwego miesiąca lub dnia, natomiast co szósty badany (17%) twierdził, że stan wojenny wprowadzono w roku innym niż 1981. Najczęściej wymieniane daty to rok 1980 (8% badanych) lub 1989 (3%).

¹ Zob. komunikat CBOS „Trzydziesta rocznica wprowadzenia stanu wojennego”, grudzień 2011 (oprac. K. Kowalczyk).

² Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (318) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganych komputerowo (CAPI) w dniach 4–13 listopada 2016 roku na liczącej 1019 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

RYS. 1. **KIEDY WPROWADZONO STAN WOJENNY?**

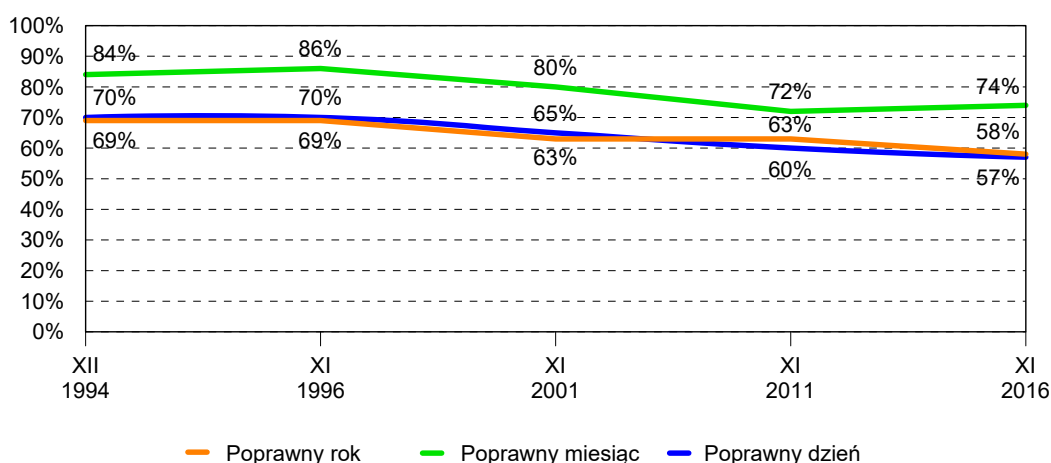
Znajomość daty wprowadzenia stanu wojennego wyraźnie zależy od wieku. Osoby młodsze niż trzydziestopięcioletnie zdecydowanie rzadziej potrafią podać właściwy rok, miesiąc i dzień.

Tabela 1

Kiedy wprowadzono stan wojenny?	18–34 lata	35–44 lata	45 lat i więcej
	w procentach		
Rok			
Prawidłowa odpowiedź	27	70	69
Nieprawidłowa odpowiedź	16	16	18
Trudno powiedzieć	57	14	13
Miesiąc			
Prawidłowa odpowiedź	44	81	87
Nieprawidłowa odpowiedź	5	4	4
Trudno powiedzieć	52	15	9
Dzień			
Prawidłowa odpowiedź	27	55	73
Nieprawidłowa odpowiedź	5	6	4
Trudno powiedzieć	69	40	23

Zgodnie z trendem obserwowanym od początku lat dwutysięcznych, coraz mniejsza część Polaków pamięta, kiedy wprowadzono stan wojenny. Nie jest to spadek gwałtowny, ale postępujący. Wyraża się on przede wszystkim wzrostem liczby respondentów, którzy nie próbują wskazać roku, miesiąca ani dnia (odsetki niewłaściwych odpowiedzi pozostają stałe). Trzeba jednak zaznaczyć, że na przestrzeni ostatnich dwudziestu lat odsetek badanych wskazujących właściwe odpowiedzi spadł jedynie o 10–13 punktów procentowych. Jest to związane z dorastaniem najmłodszych respondentów, posiadających mniejszą wiedzę o tym okresie. Data wprowadzenia stanu wojennego jest więc nie tyle zapominana, co raczej nie jest przekazywana młodszemu pokoleniu.

RYS. 2. KIEDY WPROWADZONO STAN WOJENNY?

POLACY O STANIE WOJENNYM

Różnice pokoleniowe uwidaczniają się także w skojarzeniach dotyczących stanu wojennego, przywoływanych przez badanych. Ponad jedna trzecia (37%) osób w wieku od 18 do 34 lat twierdzi, że te wydarzenia nie kojarzą im się z niczym. Co jednak interesujące, wśród najmłodszych respondentów (18–24 lata) ten odsetek jest niższy (29%) niż wśród osób w wieku 25–34 lata (41%). Wśród ogółu badanych co szósty (18%) nie potrafi wymienić żadnego skojarzenia.

Prawie połowa badanych (47%) mówi o jednym skojarzeniu. Jedna piąta (21%) porusza w swoich wypowiedziach dwa wątki, a co siódmy (15%) trzy lub więcej.

Najczęściej wymieniane skojarzenia dotyczą ograniczenia wolności obywateli – godziny milicyjnej (13%), przemocy i aresztowań (9%), ograniczenia swobód (6%). Istotną część badanych (8%) przypomina sobie też strach po wprowadzeniu stanu wojennego, racjonowanie produktów (7%), a także czołgi i wojsko na ulicach (odpowiednio 7% i 6%). Warto zauważyć, że godzina milicyjna, ograniczenie swobody poruszania się i system sprzedaży na kartki (w rzeczywistości niezwiązany bezpośrednio ze stanem wojennym) należały do najczęściej pojawiających się skojarzeń także we wcześniejszych badaniach³.

³ Zob. komunikat CBOS „Trzydziesta rocznica wprowadzenia stanu wojennego”, grudzień 2011 (oprac. K. Kowalczyk), a także komunikat CBOS „Dwadzieścia lat po wprowadzeniu stanu wojennego”, grudzień 2001 (oprac. M. Strzeszewski). Przed 2011 rokiem zadawano bardziej szczegółowe pytanie: „W pierwszych miesiącach stanu wojennego wprowadzono szereg ograniczeń. Jakie to były ograniczenia?”.

Skojarzenia bardziej ogólne, dotyczące sytuacji społecznej czy politycznej, są rzadziej wybierane. Badani odwołują się częściej do zjawisk odczuwanych lub oglądanych bezpośrednio, niż do analizy wydarzeń. Z szerszych uwarunkowań politycznych najczęściej wymieniana jest możliwość interwencji wojsk sowieckich (4%) i konflikt między władzą a społeczeństwem (3%).

Tabela 2

Z czym się Panu(i) kojarzy stan wojenny, wprowadzony w Polsce 13 grudnia 1981 roku?	%
Ograniczenie wolności, represje	
godzina milicyjna	13
ograniczenie swobód obywatelskich, demokracji, wolności	6
przemoc, zastraszanie, aresztowania, ofiary śmiertelne	9
ograniczenie możliwości przemieszczania się	6
kontrole	2
inne ograniczenia wolności osobistej, zakazy (ograniczenie kontaktu z innymi, dostępu do informacji, cenzura itp.)	3
Militaryzacja kraju	
wojna, okupacja	6
czołgi i samochody opancerzone	7
wojsko na ulicach	6
ZOMO, milicja na ulicach, patrole	4
Trudności dnia codziennego	
kartki na żywność i inne artykuły	7
brak artykułów w sklepach, puste półki	5
kolejki	2
trudne warunki materialne, bieda	3
Reakcje emocjonalne	
strach	8
inna negatywna reakcja emocjonalna	2
Nawiązania historyczne	
Wojciech Jaruzelski	4
„Solidarność”, Lech Wałęsa, Stocznia Gdańska	2
strajki, manifestacje	6
inne wydarzenia i postacie historyczne	1
koniec komunizmu, zmiana ustroju	1
Ocena wprowadzenia stanu wojennego	
pozytywna ocena, usprawiedliwienie jego wprowadzenia	2
negatywna ocena	1

Tabela 2 (cd.)

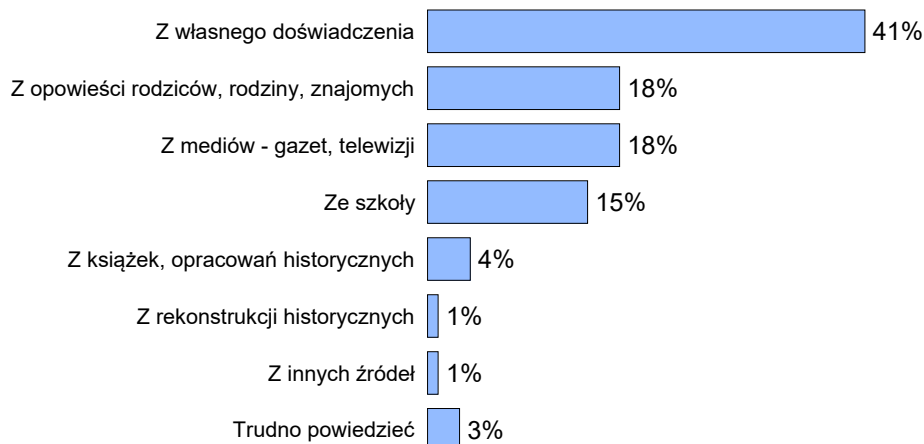
Sytuacja społeczna, gospodarcza lub polityczna w kraju	
rozruchy, bijatyki, zamieszki	1
chaos, bałagan, nieład	1
stabilizacja, zapewnienie bezpieczeństwa i porządku	1
komunizm	1
kryzys, zła sytuacja w kraju	1
marazm, brak aktywności, bezradność, zahamowanie normalnego życia	1
Przyczyny wprowadzenia stanu wojennego	
zagrożenie wojną domową	1
konflikt między władzą a społeczeństwem	3
chęć utrzymania władzy przez komunistów, element walki z opozycją	2
możliwość wkroczenia wojsk sowieckich	4
realizacja rosyjskich wytycznych	1
Wspomnienia sytuacji życiowych	
powołanie do wojska, służba wojskowa	2
inna sytuacja życiowa	3
przemówienie gen. Jaruzelskiego	2
zima, śnieg	3
brak audycji telewizyjnych i radiowych	1
ferie w szkołach	1
brak Teleranka	3
opowieści rodziców i innych osób	1
reakcje innych członków rodziny w tym okresie	1
koksowniki na ulicach	1
inne	2
Brak skojarzeń	18

Procenty nie sumują się do 100, gdyż badani mogli mówić o więcej niż jednym skojarzeniu

ŹRÓDŁA WIEDZY O STANIE WOJENNYM

Głównym źródłem wiedzy o stanie wojennym jest dla Polaków doświadczenie. Dwóch na pięciu badanych (41%) opiera się przede wszystkim na własnych wspomnieniach i przeżyciach. Mniej niż jedna piąta swoją wiedzę czerpie z przekazów rodziny i znajomych lub z mediów (po 18%). Ostatnim istotnym źródłem wiadomości jest szkoła (15%). Pozostałe możliwości, w tym publikacje specjalistyczne, wskazuje bardzo niewielki odsetek respondentów.

RYS. 3. SKĄD PRZEDĘ WSZYSTKIM POCHODZI PANA(I) WIEDZA DOTYCZĄCA STANU WOJENNEGO?

Co zrozumiałe, także w tym przypadku głównym kryterium różnicującym jest wiek. Dla osób, które urodziły się już po wprowadzeniu stanu wojennego, podstawowym źródłem wiedzy jest szkoła (wskazuje ją 39% badanych z tej grupy). Jest to jeszcze wyraźniej widoczne w przypadku najmłodszych badanych (poniżej 25 lat), spośród których połowa (50%) opiera się przede wszystkim na wiedzy szkolnej. Dla respondentów, którzy w latach 1981–1983 byli dziećmi (badani w wieku 35 – 44 lata), znacznie istotniejszym przekazem są relacje znajomych lub członków rodziny (to podstawowe źródło wiedzy dla 38% z nich). Osoby w wieku 45 lat i więcej czerpią wiedzę w przeważającej części z własnych doświadczeń z tego okresu.

Tabela 3

Skąd przede wszystkim pochodzi Pana(i) wiedza dotycząca stanu wojennego?	18–34 lata	35–44 lata	45 lat i więcej	Ogółem
	w procentach			
Z własnego doświadczenia	1	9	73	41
Z opowieści rodziców, rodziny, znajomych	30	38	4	18
Z mediów – gazet, telewizji	14	21	18	18
Ze szkoły	39	18	1	15
Z książek, opracowań historycznych	5	8	1	4
Z rekonstrukcji historycznych	1	2	0	1
Z innych źródeł	0	3	0	1
Trudno powiedzieć	9	2	2	3

Warto zauważyć, że tylko dla jednej czwartej najmłodszych badanych (24% respondentów w wieku poniżej 25 lat) głównym źródłem wiedzy są relacje znajomych osób, mających bezpośrednie doświadczenia z czasów stanu wojennego (zob. tabela aneksowa 1). Znacznie częściej podstawową wiedzę czerpią oni z przekazu szkolnego (50%). Wskazuje to na proces instytucjonalizacji wiedzy o tym okresie, która przestaje być przekazywana jako opowieść o indywidualnych przeżyciach, a staje się elementem historii. Pamięć o stanie wojennym powoli przestaje być częścią pamięci rodzinnej czy osobistej, przechodząc do sfery zbiorowej, zinstytucjonalizowanej.

OCENA STANU WOJENNEGO

Można powiedzieć, że od początku lat dziewięćdziesiątych oceny wprowadzenia stanu wojennego dążą do stanu równowagi. Dwadzieścia lat temu ponad połowa Polaków (54%) była przekonana o słuszności tej decyzji, a mniej niż jeden na trzech (30%) był przeciwnego zdania. Obecnie dwie piąte badanych (41%) są skłonne przyznać, że był to krok uzasadniony; a jedna trzecia (35%) ocenia go źle. Odsetek osób wstrzymujących się od oceny wciąż pozostaje podobny, na poziomie poniżej jednej czwartej (obecnie 24%).

Tabela 4

Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy, Pana(i) zdaniem, była to decyzja	XII 1994		XI 1996		XI 2001		XI 2011		XI 2016	
	w procentach									
- zdecydowanie słuszna	22	54	20	54	16	51	14	44	9	41
- raczej słuszna	32		34		35		30		32	
- raczej niesłuszna	13	23	14	30	13	25	21	34	20	35
- zdecydowanie niesłuszna	10		16		12		13		15	
Trudno powiedzieć	23		16		24		22		24	

O słuszności decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego częściej przekonani są starsi badani (szczególnie osoby w wieku 45–64 lata, wśród których akceptacja tego posunięcia przekracza 50%), mniej wykształceni (51% badanych z wykształceniem podstawowym lub gimnazjalnym), mieszkający w gospodarstwach domowych o najniższych dochodach *per capita* (52%) i wyborcy lewicy (59%). Spośród grup zawodowych największą przychylność wobec wprowadzenia stanu wojennego deklarują rolnicy (53%).

Wśród wyborców największych partii politycznych, wyborcy Prawa i Sprawiedliwości oraz Nowoczesnej Ryszarda Petru wyróżniają się swoim zdecydowaniem – jedynie 14% z nich wstrzymuje się od oceny. Badani popierający PiS lub Kukiz'15 częściej uważają, że

wprowadzenie stanu wojennego było decyzją niesłuszną, podczas gdy zwolennicy PO i Nowoczesnej skłaniają się raczej ku pogładowi, że był to krok uzasadniony. Spośród mniejszych ugrupowań wyraźnie wyróżnia się Sojusz Lewicy Demokratycznej: czterech na pięciu wyborców SLD twierdzi, że decyzja o wprowadzeniu stanu wojennego była słuszną.

Tabela 5

Poparcie dla partii politycznych	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy, Pana(i) zdaniem, była to decyzja:		
	słuszną	niesłuszną	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Prawo i Sprawiedliwość	39	47	14
Platforma Obywatelska RP	45	27	29
Kukiz'15*	21	51	28
Nowoczesna Ryszarda Petru	48	38	14

*Ze względu na niską liczebność tej grupy (N=43) dotyczące jej wyniki trzeba traktować ostrożnie

Interesujące jest też spojrzenie w tym kontekście na główne źródła wiedzy o okresie stanu wojennego. Przekonanie o słuszości decyzji z grudnia 1981 roku jest wyrażane częściej przez osoby czerpiące informacje z doświadczenia (własnego lub bliskiej osoby) lub dyskusji medialnych, gdzie pamięć o stanie wojennym wciąż może być żywa i wywoływać emocje. Z kolei wśród osób, które czerpią wiedzę o stanie wojennym w sposób zinstytucjonalizowany, zdecydowanie mniej (23%) jest zdania, że wprowadzenie stanu wojennego było uzasadnione. Może to wskazywać, że aprobata tej decyzji częściej ma źródła w przekazie rodzinnym lub medialnym, niż szkolnym. Nie wpływa to jednak na przekonanie, że decyzja o wprowadzeniu stanu wojennego była niesłuszną – we wszystkich grupach utrzymuje się ona na podobnym poziomie, nieco powyżej jednej trzeciej badanych.

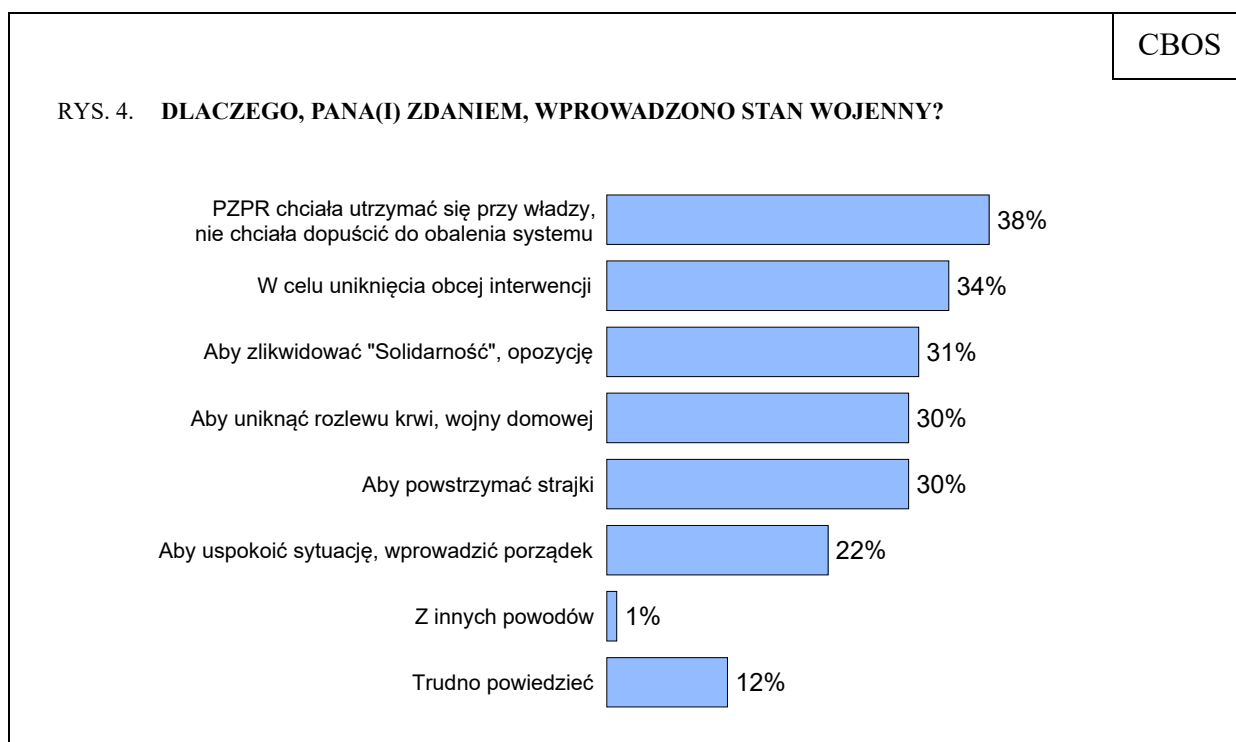
Biorąc pod uwagę trend przedstawiony w Tabeli 4 można przypuszczać, że odsetek osób uważających decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego za niesłuszną już się ustabilizował, natomiast przekonanie o słuszości tego kroku będzie nadal maleć.

Tabela 6

Skąd przede wszystkim pochodzi Pana(i) wiedza dotycząca stanu wojennego?	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy, Pana(i) zdaniem, była to decyzja:		
	słuszną	niesłuszną	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Z własnego doświadczenia	52	35	12
Z opowieści rodziców, rodziny, znajomych	40	35	25
Ze szkoły	23	34	43
Z mediów – gazet, telewizji	42	37	20

DLACZEGO WPROWADZONO STAN WOJENNY?

Polacy wciąż nie są zgodni co do przyczyn wprowadzenia stanu wojennego. Największa część badanych (38%) jest przekonana, że było to działanie PZPR, która nie chciała utracić władzy i dopuścić do zmiany systemu. Około jednej trzeciej respondentów twierdzi, że u podłoża tej decyzji leżała chęć uniknięcia obcej interwencji (34%), a także likwidacji opozycji (31%), uniknięcia wojny domowej (30%) lub powstrzymania strajków (30%). Nieco mniejsza grupa uważa, że celem było uspokojenie sytuacji w kraju i wprowadzenie porządku (22%).

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Od 2011 roku wzrósł odsetek badanych twierdzących, że wprowadzenie stanu wojennego miało na celu powstrzymanie przemian systemowych (wtedy uważało tak 33% respondentów), a zmalało przekonanie, że było to uspokojenie sytuacji (w 2011 roku 29%). Poparcie dla pozostałych opcji nie zmieniło się.

Opinie o przyczynach wprowadzenia stanu wojennego są bardzo wyraźnie związane z jego ocenami. Badani uważający decyzję ogłoszoną 13 grudnia 1981 roku za słuszną zdecydowanie częściej twierdzą, że pozwoliła ona uniknąć rozlewu krwi – obcej interwencji

(56%) lub wojny domowej (51%). Osoby, które twierdzą, że było to działanie niesłuszne, akcentują raczej chęć utrzymania się PZPR przy władzy (63%), likwidacji opozycji (53%) i powstrzymania strajków (44%).

Tabela 7

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	Jak z perspektywy minionych lat ocenia Pan(i) decyzję o wprowadzeniu stanu wojennego w naszym kraju? Czy, Pana(i) zdaniem, była to decyzja:		
	śluszna	niesłuszna	Trudno powiedzieć
	w procentach		
PZPR chciała utrzymać się przy władzy, nie chciała dopuścić do obalenia systemu	25	63	24
W celu uniknięcia obcej interwencji	56	16	25
Aby zlikwidować „Solidarność”, opozycję	21	53	18
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	51	13	20
Aby powstrzymać strajki	24	44	19
Aby uspokoić sytuację, wprowadzić porządek	33	15	12
Z innych powodów	0	1	0
Trudno powiedzieć	5	3	39

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź

Osoby urodzone po wprowadzeniu stanu wojennego najczęściej nie potrafią wypowiedzieć się w kwestii przyczyn tej decyzji. Rządziej niż starsi uważają, że celem było uniknięcie obcej interwencji (uważa tak 18% badanych w wieku 18–34 lata) lub wojny domowej (17%). Z kolei relatywnie częściej twierdzą, że celem było uspokojenie sytuacji, wprowadzenie porządku (32% badanych w wieku 18–34 lata niewybierających odpowiedzi „trudno powiedzieć”). Może to być jednak po części odpowiedź „analityczna”, wynikająca nie tyle z oceny ówczesnej sytuacji, co raczej z definicji samego określenia „stan wojenny”.

Tabela 8

Dlaczego, Pana(i) zdaniem, wprowadzono stan wojenny?	Wiek		
	Poniżej 35 lat	35-44 lata	45 lat i więcej
	w procentach		
PZPR chciała utrzymać się przy władzy, nie chciała dopuścić do obalenia systemu	28 (42)	42 (46)	42 (44)
W celu uniknięcia obcej interwencji	18 (28)	37 (40)	42 (43)
Aby zlikwidować „Solidarność”, opozycję	24 (36)	36 (39)	33 (35)
Aby uniknąć rozlewu krwi, wojny domowej	17 (26)	25 (27)	39 (41)
Aby powstrzymać strajki	26 (38)	37 (41)	29 (30)
Aby uspokoić sytuację, wprowadzić porządek	21 (32)	20 (21)	23 (24)
Z innych powodów	1 (1)	1 (1)	1 (1)
Trudno powiedzieć	31	8	4

Procenty nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli wybrać więcej niż jedną odpowiedź. Liczby w nawiasach oznaczają odsetki po wyłączeniu odpowiedzi „Trudno powiedzieć”.

Chociaż spór o stan wojenny nieco przycichł po śmierci generałów Jaruzelskiego i Kiszczaka, nadal jest to kwestia budząca kontrowersje. Polacy wciąż są podzieleni w ocenie słuszności decyzji o jego wprowadzeniu – dwóch na pięciu badanych uważa, że była to decyzja uzasadniona, przeciwnego zdania jest jedna trzecia respondentów. Porównując wyniki listopadowego badania z odpowiedziami z lat 1994–2011 można stwierdzić, że nadal spada akceptacja dla decyzji o wprowadzeniu stanu wojennego. Wciąż nie ma zgody co do jego przyczyn.

Stan wojenny jest wydarzeniem wciąż żywym w pamięci Polaków. Głównym źródłem wiedzy o tym okresie są ich własne doświadczenia oraz debata publiczna, a nie historyczne opracowania. Świadczą o tym także wymieniane przez badanych skojarzenia związane ze stanem wojennym. Dotyczą one przede wszystkim wydarzeń obserwowanych lub odczuwanych bezpośrednio przez mieszkańców Polski – ograniczenia swobód, represji, widoku wojska na ulicach czy trudności z aprowizacją. Spojrzenie analityczne, odnoszące się do ogólnej sytuacji społecznej lub politycznej, przyczyn wprowadzenia stanu wojennego czy jego ocen jest znacznie rzadsze.

Można jednak obserwować początki procesu instytucjonalizacji pamięci o stanie wojennym. Dla młodych ludzi, urodzonych po 1981 roku, głównym źródłem wiedzy jest nauczanie szkolne, w wyraźnie większym stopniu niż przekaz od osób mających własne wspomnienia z tego okresu. Znacznie częściej niż starsi deklarują oni niewiedzę w kwestiach związanych ze stanem wojennym – ponad połowa z nich nie zna daty dziennej, miesięcznej i rocznej jego wprowadzenia. Rzadziej potrafią wymienić skojarzenia z tym okresem, nie chcą też zabierać głosu w kwestii przyczyn wprowadzenia stanu wojennego.

Opracował
Antoni GŁOWACKI